

tásban dolgozó szakemberektől megkivánnak. Egyelőre még bizonyos nehézséget jelent megfelelő számú embert találni, aki a fenti feladatok elvégzésére alkalmas. A diplomás levéltáros előtt, amennyiben az egész kiemelkedő rátermettséget és érdeklődést mutat fel, nincs elzárva az út, hogy tudományos levéltárossá képezhesse tovább magát.

A szorosán vett levéltáros képzésen kívül egész sor rövidebb tanfolyamot rendeztek üzemi irattárosok számára, akik a népi tulajdonban lévő üzemek irattárait kezelik. E tanfolyamokat azonban a jövőben még rendszeresebbé kell tenni. Folyamatban van egy állandó iskola berendezése üzemi irattárosok /levéltárosok/ részére, hogy alaposan képzett szakemberek minél szélesebb körével biztosítsák a szocialista levéltárügy sokrétű feladatainak jó elvégzését.

Ismerteti: Mráz Vera

MAGÁNLEVÉLTÁRAK FELDERITÉSE BORSOD-ABAUJ-ZEMPLÉN MEGYÉBEN^x

Elsősorban a családi és kisebb mértékben a falusi egyházi levéltárakkal akarok foglalkozni. Először a felderítések előkészítésében követett eljárássunkat, utána pedig magát a felderítő munkát fogom ismertetni.

Egy család iratai ma a következő helyeken találhatóak meg: a levéltár, egyház, egyéb közület, és magánszemély. A legjobb és legbiztosabb őrzőhelye az iratoknak a levéltár /állami és egyházi, ez utóbbit az egyházakkal kapcsolatban fogom ismertetni/. A levéltárba az iratok vétel, letét, ajándék, esetleg államosított házakból megfelelő állami szervek által történt átadás alapján kerültek. Itt csak arra kell felhívni a figyelmet, hogy a levéltári anyag családi iratok esetében nem mindig teljes: vagy azért, mert esetleg a letétbe-helyezés már évtizedekkel ezelőtt megtörtént és így az újabb anyag hiányzik, /igy pl: a Bideskuthy család iratainál Sátoraljaujhelyen/ vagy a család iratainak csak egyes részét adta át a levéltárnak. /igy pl: a Csoma család Abaujdevecserben már régebben eladott iratokat az Országos Levéltárnak, de Dévecserben is maradtak iratai/. Továbbá sok család birtoka több helységegre terjedt ki és majd minden egyes kastélyukban őriztek régi iratokat. /igy a Patay család Bájon, Abaujszántón/ Cekeháza /és valószínűleg Göncr-uszán/. Itt tehát az a feladatunk, hogy a levéltárunkban elhelyezett családi iratokat átnézzük, hiányait feljegyezzük és ezek után nyomozunk.

Az egyházaknál lévő családi levéltári anyagra külön fogok kitérni. Egyéb szerv birtokában is található családi eredetű anyag. Ez többféle módon kerülhet oda. Ilyen mód az, hogy egy tisztviselő hagyatéka hivatala irattárába kerül. Ez a legrégebb időktől a legutolsóig előfordult, pl: Rócsey András városi főjegyző családi iratai Tállya város iratai közé kerültek a múlt század első negyedében. Újabb időben utalok a nagyvállalatok vezetőinek magánjellegű irataira, amelyeket a kapitalista időkben sok helyen a vállalatok őriztek. Kerülhet családi irat úgy közület birtokába, hogy gazdát cserél az iratokat befogadó épület /földesuri kastély, kuria, amely most tanácsház, iskola, kulturház, tsz vagy Állami Gazdaság Központ, Üdülő/. Ilyenkor sokszor az iratok az épület új birtokosa őrizetébe kerülnek. Ez a legveszedelmesebb számunkra, mert ezek a szervek az iratokat, mint felesleges

^x A magánlevéltárak felderítése terén igen jó eredményeket elért Miskolci Állami Levéltár beszámolóját tapasztalatcsereként ismertetjük a levéltári dolgozókkal /Szerk./

koloncot szinte véletlenül vették át és ezért csak annyiban tartják értékesnek, hogy tüzelni lehet vele. Legjobb esetben valami padlás vagy pince félreeső zugában összeomlesztve és teljesen töredékes állapotban találjuk meg /Szathmáry-Király iratok Boldván, gróf Serényi iratok Girincsen./

Találhatunk családi iratokat magánosoknál. Ez a csoport több alesoport-ra oszlik. Lehetnek gyűjtőszervezők embereknél, olyan egyéneknél, akik illetéktelenül és különösebb megőrzési cél nélkül jutottak hozzá, végül a leszármazás általi jogos birtokosnál.

Legnehezebb esetünk az első csoportnál, ezek többnyire falusi tanítók, jegyzők, papok vagy egyéb régiségkedvelő és gyűjtő egyének, akik saját kedvtelésükre, többnyire válogatás nélkül gyűjtik az iratokat. Az ilyeneket nem tudjuk előre kinyomozni, felderítésük előkészület nélkül csak a helyszínen történhet meg. Ilyen egyénnél találtuk meg Tolosva mezőváros régi jegyzőkönyvét.

Második csoportunk többnyire 1945-ös időkben jött létre, amikor a falusi lakosság sok helyen a földesuri kastélyban talált iratokat is széthordta. Ezért igen sok irat került falusi lakosokhoz, azonban ezeknek megszerzésére 1954-ben már csekély a valószínűség, mert az azóta eltelt kilenc esztendő alatt rendszerint már elégették vagy pedig papairgyűjtés idején eladták a MEH-nek. Hasonló az eset az iratok "félhivatalos" eltulajdonításánál. Így egy abaujszántói járási jegyző 1945-46-ban hivatalos hatalommal kiűrtette a cekeházi Pátay kastélyt, és az onnan elvitt irat és könyvanyag egy részét magánál tartotta meg. Ilyen esetekben sem szerezhethetünk előzetes adatokat, a helyszínen kell ilyenek után érdeklődnünk.

A volt hegyközségi vezetőknél, /hegybíró, hegyközségi jegyző/ is található néha családi iratok: elsősorban a szőlőbirtokos családoké, akik irataikat valami okból a hegyközségre bízták. Hasonló az eset az egykori urbéresek, illetve nemesi közbirtokosságoknál, amelyek a legutolsó időkig erdő, illetve legelőgazdaságokat tartottak fel, továbbá a legeltetési társulatoknál. Ezek után azért is érdemes nyomozni, mert a családi anyagon tulmenőleg a hegyközség, urbéresek, legeltetési társulat, és közbirtokosok működési iratai legritkább esetben kerültek eddig a levéltárba, szinte csak ott, ahol a község vette át. Ezen szervekre bizonyos adatokat ad az Országos Mezőgazdasági Címter tiszajobbsparti /IV./ kötete, - ezen tulmenően az alispáni iratsorozatból lehet adatokat kapni.

Olyan esetben, ahol családi iratok a mai tulajdonoshoz leszármazás után kerültek, legcélszerűbb az előzetes kutatás a családokra. Négy család-típus van: nagybirtokos-arisztokrata, birtokos nemes, parasztnemes, nemnemes.

A nagybirtokos családok levéltárai többnyire ismertek voltak régen is, és ezek már vagy régen, vagy a Felszabadulás után, nagyrészt az Országos Levéltárba kerültek. /Sajókazai br. Radvánszky levéltár pl./

Azonban a még magánkézben található, és többnyire ismeretlen iratok legnagyobb része a volt birtokos nemesi családoknál van. Ezekkel kapcsolatban eljárásunk az volt, hogy amikor, rendszeren egyéb ügyben, kimentünk egy községbe, utánanyomoztunk a községben élt családoknak. Nem találomra kutattunk, hanem hivatalunkban előzetesen összeszedtük a családokra vonatkozó adatokat. Helyes volna ezzel, az alább részletesen ismertetendő rendszerrel egy teljes nyilvántartást felfektetni az összes községekről, és az azokban található családokról, illetőleg egy másik nyilvántartást családok sorjában.

Először történetileg állapítottuk meg a községben volt birtokosokat. Egyrészt levéltári adatok /nemességösszeírások/ másrészt szakmunkák adnak erre adatokat. Ezen családok történetét és leszármazását is ismernünk kell. Erre Nagy Iván és Kempelen műve, az abauji részre Csoma, a gömörire Forgon

nagyon használható. Sajnos ilyen összefoglaló munka Borsod és Zemplén megyékre nincs, itt csak a családtörténeti folyóiratok, és egyéb genealogiai munkák adhatnak segítséget. Zemplén esetében találunk családtörténeti adatokat az "Adalékok Zemplén vármegye történetéhez" folyóiratban is. Rövid adatokat szolgáltatnak a megyei monográfiák is.

Ezekután a községben a földreform előtt birtokosokat állapítjuk meg. Erre támpontot nyújtanak a harmincas-negyvenes években megjelent megyei szociográfiák, és a 100 holdnál nagyobb birtokosokra az előbb idézett Orsz. Mezőgazdasági Cimtár. Utána össze kell hasonlítani a falu feudáliskori, és modern birtokosainak jegyzékét. Ha ez megegyezik: pl. Csoma család Abaujvevesen, akkor nincs különösebb teendő. Genealogiai munkákból kikutatjuk a család történetét, ebből azt is megtudjuk, hogy irataik kb. mely időponttól lehetnek meg, továbbá azt is, hogy birtokukban melyik esetleg kihalt család iratai lehetnek, amelyhez nőági örökösödés, illetőleg birtokaik öröklése útján kerültek.

Más a helyzet, ha a falubeli birtokosok nem azonosok a feudális és modern korban. Első feladat itt is, ha lehet, a leszármazás megállapítása, mert az új birtokos esetleg nőági leszármazott. Azonban, ha ez nem is állapítható meg, a modern birtokosra /ha nemes/ ugyanaz áll, mint feljebb megírtunk. Lehet az is, hogy a család azóta elszegényedett, és ezért modern segédleteinkben már nincs rá adat. Ilyenkor az anyakönyvi másodpéldányokból kaphatunk felvilágosítást, ha a család ott szerepel, akkor nyilván nem halt ki, csak elszegényedett. Ilyen esetben úgy kell eljárunk, mint a parasztnemeseknél. Ha semmi adatot sem találunk a feudális birtokos családok mai faluban való tartozkodására vonatkozóan, akkor sem érdektelen a családra vonatkozó adat, mert a faluban majdnem biztos, hogy pontos felvilágosítást nyerünk.

A parasztnemesek megyénkben igen nagy számban éltek. Volt sok nemes falu, a mezővárosokban saját magisztrátusaik vezetésé alatt éltek, végül voltak parasztnemesek elszórtan jobbágyfalukban, jobbágyok között.

Különösen sok nemes falu van Borsod-Abauj-Zemplén megyében. Csak példaképp mutatok rá, hogy Gömörben hét, Borsodban Gelej, Hódoscsépány, Nemesbikk, Abaujban Kovácsvágás stb. nemes falu volt. A hegyaljai mezővárosokban a lakosság-nak némelyütt 1/3-át is kitette a nemesség. De magában Miskolc városban is annyi nemes élt, mint Borsod megye egy egész járásában. Ezek a kisnemesek, ahol nagyobb számban éltek együtt, saját közigazgatással és ítélőszékkel rendelkeztek, élükön a főhadnagy, vagy hadnagy állott, aki mellett többnyire 12 nemes hites, vagy tanácsnokból, és egy vagy több jegyzőből álló hadnagyszék működött. Ezeknek a nemesi községek iratainak a felderítése is lényeges, de mivel nem magánanyagot képvisel, ezt most nem részletezem.

Milyen iratai lehetnek egy parasztnemesnek, és érdemes-e rá kutatni? A parasztnemességre sokkal inkább áll, mint a feudális uralkodóosztály egyéb rétegeire, hogy amint az irat jogbiztosító értékét elveszti, nem törődnek vele. Azonban ezen családoknak nem is volt soha sok iratuk. Legfeljebb a hadnagyságot, vagy kisebb megyei tisztségeket viselt, vagy egykor gazdagabb családoknál lehet több irat, másutt legfeljebb armális, vagy egyéb kiváltságlevél. Ezeket az iratokat is azonban, jogi értékük eltűnése miatt, a legtöbb helyen már régen megsemmisítették. Kétségtelen ellenben az is, hogy sok helyen még mindig igen büszkék a nemességre, és találkoztunk oly megnyilvánulással még most is, hogy 3 holdas "nemes ur" lenézi a 10 holdas "parasztot". Összefoglalva: külön nem érdemes kimenni parasztnemes iratokat kutatni, de ha egy ilyen községben kinn vagyunk, érdemes utána nyomozni. Itt is előzetes tájékozódás szükséges, amelynek szempontjai azonosak a birtokosoknál említettekkel.

A negyedik típus a nem nemes családok iratai. Ilyenek a régi mezővárosi polgárcsaládok iratai, akik után a mezővárosi iratok adatai alapján kutathat-

tunk. Elsősorban a bíró, jegyzőviselt családok az érdekesek. Ebbe a csoportba tartoznak a kapitalista időben politikai, vagy gazdasági szerepet vitt családok iratai. Legnehezebb itt a helyzetünk. Az iratanyag csak modern, amelynek történeti értéke a régi történetfelfogásban felnevelt egyének szemében nem tiszta, továbbá a családok rejtegetik, hisz sok esetben rájuk kompromittáló adatokat szolgáltathatnak. Ilyen családok szereplésére cimtárakból, kompaszszekből kaphatunk adatokat. Fel kell arra is hívni a figyelmet, hogy tőkés családok esetében üzemük államosítás előtti anyagából is lehet náluk.

Miután ilyenformán előzetesen tájékozódunk az egy faluban fellelhető magániratokról, szükséges az íróasztalnál megszerzett adatainkat kontrollálnunk a helyszínen, és azután megkezdendünk magát a felderítést. Először meg kell állapítani, hogy az illető család tagjai élnek-e még a községben, lehet-e náluk irat, milyen emberek; tehát egy rövid jellemzés kell.

Először a tanácsnál kell kezdenünk. Itt megtudjuk azt, hogy él-e még az illető család a faluban. Egyéb felvilágosítást nem igen kaphatunk, legfeljebb arra, hogy 1945-ben sáthordták a földesuri kastélyt. A tanácsitkártól, ha a község volt jegyzője azonban sok értékes felvilágosítást kaphatunk. Ezek után az iskolához kell mennünk. A tanítói kar, amennyiben régen működik a faluban igen használható adatokat tud adni. A tanítók különben, mint magángyűjtők is szóbajöhetnek. Amennyiben ezt megtudjuk, akkor meg kell magyarázni nekik, hogy a tudomány érdeke azt követeli, hogy értékes iratai közkincesek legyenek, amelyekhez bárki hozzáférhet. Ha nem tudjuk őket az önkéntes átadásra megagítani ez esetben fel kell ajánlanunk, hogy filmre vételjük és amennyiben megéri, meg is vesszük. Az iskolánál továbbá arról is kell beszélnünk, hogy a pedagógusok legyenek segítségünkre a felderítés munkájában. Igy pl. hívják fel osztályfőnöki órán a régi dokumentumok értékére a tanulókat figyelmét és családlátogatások alkalmával nyomozzanak maguk is ebben az ügyben. Sajnos ilyen eljárásunknak eddig nem volt gyakorlati eredménye, habár már sok faluban /főleg ott, ami mezőváros volt és nagyszámu nemesség lakta/ kértem meg az igazgatót és a pedagógusokat erre, de eddig eredmény nem volt. /Ugy Putnok, Tarcal, Mád, Tolcsa stb./ Esetleg akkor lehetne több eredmény, ha az Oktatási Osztály adna ki generális utasítást, vagy különösen akkor, ha maga a minisztérium. Persze az is föltehető, hogy a pedagógusok ilyen esetben a maguk számára gyűjtenék az anyagot, ahogy Tokajnál tapasztaltuk. Itt kell megemlítenünk azt, noha nem magán-iratokról van szó, hogy az iskoláknál néha közületi iratanyag is található. /a tokaji általános iskola egyik tanára a levéltárt megelőzve a községtől megszerezte annak az 1500-as évektől 1700-ig terjedő iratait, illetve Tokaj mezőváros jegyzőkönyveit a XVII. századtól és ezeket magánál tartja./ A legtöbb adatot azonban az egyház nyújthatja a faluban lakott és lakó, akár birtokos, akár egyéb családi iratokkal rendelkező családokról. Sokszor családi iratokat is őriznek. Erről részletesebben külön fogok beszélni.

Végül érdemes elmenni a volt földesuri kastélyba is, noha ma már többnyire valamely közület van benne. Erről és várható eredményéről már szóllottam.

Az egyházi iratanyagra a 86435-3-36/1954.LOK. rendelet ad nagyon jó szempontokat. Ezért nem akarok itt tulságosan a részletekbe menni. Itt arról fogok még szólni, hogy az egyházi jellegű iratokon kívül milyen iratokat találunk az egyházaknál, amelyekre többnyire nincs bejelentés.

Egyházi eredetű, de nem egyházi jellegű az egyházak birtokaira vonatkozó irat és könyvanyag, mely sokszor a XVIII. századra is visszamegy és néhol az anyakönyveket is megelőzi korban. /pl: Aszaló rkat. plébánia/.

Az egyházi iskolák iratai is sok esetben az államosítás után az egyháznál maradtak és csak az anyakönyveket adták át az állami általános iskolának, sőt olykor ezeket sem. Rendesen az egyháznál maradtak az iskolaszéki jegyző-

könyvek is. /hejőcsabai rkat. plébánia/. Voltak egyházi polgári iskolák és a régi időben algimnáziumok is. /Szikszón a ref. egyháznál vannak a volt algimnázium iratai./ Itt kell megemlíteni, hogy állami iskoláknál egyes helyeken állami iskolai gondnokságok működtek kb. hasonló feladattal, mint az iskolaszékek, ezeket is fel kell kutatnunk./ Ezenkívül nem egyházi anyag is kerülhet az egyházakhoz. Elsősorban a régi mezővárosi, illetőleg nemes községi iratokról kell szólni. A nemesi község iratait, mivel a kisenesség többnyire ref. volt, sokhelyen egyházánál őrizte. Így voltak a tállyai hadnagysek iratai az ottani ref. parókián, és Tállya város rendezett tanácsa 1848. június 10. határozata alapján helyezték el a város levéltárában. Szikszó nemeseinek jegyzőkönyvét a közelmúltban vettük át az ottani ref. egyháztól, és ugyanott találtuk meg és hoztuk be a város egyik 1708-ban kezdődő jegyzőkönyvét.

Családi iratanyagot is találhatunk az egyházi személyeknél. Kerülhetek oda régi hagyományozás által /pl. a sárospataki egyházkerületi levéltárban is sok családi irat van/ továbbá valamely pap családjának saját iratai, illetőleg 1945 után történt mentés eredményeképpen./ így pl. a boldogkőváraljai rkat. plébánosnál Zichy-Meskó anyag középkori oklevelekkel együtt, vagy Bájon a ref. egyháznál Patay irat./

Nagyon fontos, hogy megtekintsük az egyház irattárát. Sajnos a legjobb akarat ellenére sem segíthetünk mindig, noha egyházi irattáraink állapota sok helyen kétségbeejtő. Föl kell ajánlanunk ilyen esetben az iratok rendezésére a segítséget, csak sajnos erre nekünk időnk nincsen s az egyházak sem veszik ezt mindig szívesen. A legtöbb, amit tehetünk, szóbeli utmutatás az iratok rendezésére vonatkozóan.

Ismerteti: Kubinyi András

Frolov, A.D.

ÜGYKEZELÉS A SZOVJET HIVATALOKBAN

/Budapest, 1954. Jogi és Államigazgatási Könyv és Folyóiratkiadó./

A magyar kiadás előszava már első mondatában megállapítja: az ügykezelési munkakörben dolgozók szükségletének tett eleget a könyv megjelenése magyar nyelven. Hozzá kell tenni: jelentős segítséget nyújt mindazoknak, akik munkájukban állandóan kapcsolatban állnak a hivatalok és vállalatok ügyintézésével. Nem lehet célunk felmérni a szovjet ügyvitel megismerésének jelentőségét az államigazgatás különböző területein; kétségtelen azonban, hogy a levéltárügy számára, különösen a levéltárak és az irattárak közti megfelelő kapcsolat kiépítése terén elengedhetetlen a szovjet iratkezelés tanulmányozása. Frolov könyve rövid, világos áttekintést ad a szovjet ügykezelés elvi alapjairól és gyakorlatáról.

Különösen tanulságos, hogy Frolov a szocialista állam feladataiból kiindulva, milyen elvi szinten tárgyalja az ügykezelés kérdéseit, melyeket nálunk néha még a legilletékesebbek is mint tizedrangú, tisztán technikai jellegű folyamatokat kezelnek. Hangsúlyozza, hogy az ügykezelésnek milyen nagy szerepe van a végrehajtás ellenőrzésében, valamint a hivatal és a tömegek kapcsolatának fejlődésében. A jó ügykezelés a bürokratizmus elleni harcnak, a valóban népi közigazgatás kifejlesztésének fontos eszköze.